

4. Старинський М. В. Результат дії норми права, що запрограмований нормо творцем: загальна характеристика // Розвиток адміністративного законодавства в умовах реформаційних процесів в Україні : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Київ, 27 жовт. 2017 р.). Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 80–83.

5. Старинський М. В. Щодо засобів і прийомів нейтралізації норм права в приватних правовідносинах // Проблеми цивільного права і процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2018. С. 111–113.

6. Иванов В. В. Общая теория договора. М. : Юристь, 2006. 238 с.

Одержано 10.04.2019

УДК 347.2/3

Георгій Георгійович ХАРЧЕНКО,

доцент кафедри цивільного права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, доцент

РЕЧОВЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

За останні десятиліття речове право України зазнало фундаментальних змін. Особливу роль у цьому процесі відіграли і відіграють положення чинного Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦКУ). Завдяки їм усталені в минулому підходи до розуміння речових прав значною мірою були змінені, а після тривалого періоду забуття правова категорія «речові права» знову потрапила у фокус уваги української правової доктрини.

Наразі після оновлення у 2000-х роках речового права України у правозастосовній сфері вже накопичений чималий досвід, який, без сумніву, потребує критичного аналізу, з метою побачити як позитивні, так і негативні наслідки проведеного реформування, оцінити дієвість запроваджених нових підходів, речово-правових конструкцій і правових норм, зміст яких звичайно може потребувати удосконалень з огляду на сучасну практику цивільного обороту.

Зрозуміло, що першою і до того мало дослідженою проблемою речового права України є питання методології пізнання речових прав. Не секрет, що нині в науці існує досить багато всіяких думок та підходів, які неоднозначно пояснюють сутність та витоки речових прав. Такий стан є наслідком використання різних методологічних настанов у самому процесі пізнання. Різниця думок, зазначав Рене Декарт, зумовлена не тим, що хтось розумніший за іншого, а тим, що ми спрямовуємо їх різними шляхами і розглядаємо не одні й ті самі речі [2, с. 250–251].

Отже, неприйнятною слід визнати ситуацію, коли багато правознавців порівнюють ставлення до оцінки цивільних прав як речових, часто визнаючи їх речовий характер тільки на тій підставі, чи вказані вони у вичерпному переліку речових прав у законодавстві чи ні.

З огляду на такі обставини вбачається доцільним визначити поняття суб'єктивного речового права у цивільному законодавстві України, коли речовий характер цивільних прав має визначатися не за вичерпним переліком у законодавстві, а за кваліфікаційними ознаками, які повинні міститися в дефініції суб'єктивного речового права, (абсолютність речових прав; самостійне і самодостатнє правове панування особи над об'єктом; майновий характер речових прав).

Тривалий час одною з головних ознак з догматичних позицій права визначався й об'єкт речових прав – індивідуально визначена річ. Проте сьогодні в контексті наявного у світовому законодавстві досвіду можна констатувати, що коло об'єктів для речових прав насправді може не обмежуватися лише речами. У різних країнах воно може розширюватися і завдяки нематеріальним благам.

З усвідомленням цього, порівнюючи наявний в цьому питанні світовий досвід, у тому числі в його історичній ретроспективі, стає зрозумілим, що об'єкт для речових прав є умовною ознакою, оскільки характеризує лише сучасний стан юридичного буття в країні, а тому з доктринальних позицій у правовій дефініції прив'язування речових прав до конкретного виду об'єкта цивільних прав є недоцільним. Раніше це була лише індивідуально визначена річ, сьогодні вже і майнові права. Надалі цей перелік також може бути розширений.

Отже, при визначенні кваліфікаційних ознак речових прав акцент має бути зроблений не стільки на прив'язуванні речових прав до якогось конкретного виду об'єкта, скільки на можливості встановлення щодо такого об'єкта на рівні законодавства притаманного речовим правам правового режиму панування над ним.

З огляду на можливу зміну підходу визначення речового характеру цивільних прав за кваліфікаційними ознаками речових прав, обов'язково постає питання і доцільності дії у речовому праві України принципу *numerus clausus*. У глобальному світі він є завадою для розвитку цивільного обороту, в основу якого покладена ідея лібералізму, що передбачає і дещо іншу філософію правового регулювання речових відносин – надання їх учасникам якомога більших правових можливостей, відхід від усталеної в нашій ментальності практики нав'язування чужого вибору всім іншим.

Зрозуміло, що різновиди речових прав мають визначатися не за переліком у законодавстві, а за кваліфікаційними ознаками цих прав, оскільки кожний різновид речових прав насправді тому і є таким, оскільки має свої власні, відмінні від інших, характеристики та зміст. Усе це зумовлює потребу приділити окрему увагу в законодавстві кожному виду речових прав, який буде законодавчо визначатися.

Замість принципу *numerus clausus* у цивільному праві має діяти принцип свободи здійснення речових прав: *«у здійсненні суб'єктивного речового права*

дозволено все, що не забороняється законом». Його зміст передбачає можливість не лише самостійно, на власний розсуд реалізовувати суб'єктивне речове право в межах наявних у особи правомочностей, а й визначати зміст речового права, що передається іншій особі.

Взагалі, слід звернути увагу, що у цивільному законодавстві України спостерігається недооцінка ролі спеціальних принципів у галузі права, зокрема, у речовому праві України. З аналізу положень Цивільного кодексу України вбачається, що у кодексі принципи цивільного законодавства не структуровані та не систематизовані належним чином. Відповідно є доцільність законодавчо визначити систему принципів речового права України, введення яких у цивільне законодавство України дало б змогу вдосконалити механізм правового регулювання цивільних відносин у сфері речового права України (принцип неприпустимості розширювального тлумачення обмежень речових прав, принцип добросовісного набуття речових прав, принцип злиття речових прав, принцип старшинства речових прав, принцип пріоритетності здійснення речових прав та ін.).

Окремим відкритим питанням для дискусії є система речових прав у ЦКУ. Визнаючи пріоритет права власності над іншими речовими правами, законодавець так само прописує і відповідні положення кодексу, де правове регулювання відносин з прив'язкою до інших речових прав відбувається за залишковим принципом – є, приміром, глава щодо захисту права власності, але немає глави щодо захисту речових прав. Отож, знову постає давня проблема вітчизняної цивілістики, коли правом власності, по суті, підміняється все речове право. Однак штучне підтримання дихотомії у системі речових прав насправді не відповідає ані самій природі цих прав, ані вимогам сьогодення, оскільки сама система речових прав у цивільному законодавстві має бути побудована з огляду на самостійний характер кожного різновиду речових прав, що виключатиме у праві протиставлення праву власності всіх інших речових прав і зумовлює недоцільність класифікації речових прав у законодавстві, зокрема, їх поділу на право власності та речові права на чуже майно. Терміни «речові права на чуже майно» або «обмежені речові права» мають прикладне значення хіба що для правової науки, тоді як у законі під кожен різновид речових прав має бути прописаний окремий правовий режим панування над майном. Отже, вбачається доцільним введення у Цивільний кодекс України загальних положень про речові права, в які б увійшли й ті окремі норми, що зараз прив'язані виключно до права власності (наприклад, гл. 29, ст. 330, 347, 388 ЦКУ).

Наприкінці, хочеться ще раз наголосити, що сьогодні в Україні вже сформувались усі передумови для критичного переосмислення цивілістичною наукою сучасного стану вітчизняного речового права, для приділення значно більшої уваги основам речового права як таким. Вже недостатньо досліджувати окремі проблемні питання речового права без розгляду їх у всій сукупності взаємозв'язків і зумовленості з самою природою речових прав. Звідси й постає завдання заглибитися в первісний базис речового права, не обмежуватися

окремими сферами, а почати з переосмислення постулатів самої доктрини – теорії речового права з позиції відповідності її положень реаліям сучасного життя та потребам самої людини і суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 05.04.2019).

2. Декарт Р. Сочинения : в 2 т. / пер. с лат. и франц. ; сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова. М. : Мысль, 1989. Т. 1. 656 с.

Одержано 09.04.2019

УДК 347.1

Вадим Васильович ЦЮРА,

доцент кафедри цивільного права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ЗА ЗАКОНОМ

Останнім часом в працях вітчизняних науковців фокус у дослідженні відносин представництва змістився від загальних, концептуальних засад цього інституту в бік вивчення окремих його аспектів. Разом з тим, вивчення та осмислення вітчизняної моделі інституту представництва дозволяє стверджувати, що на сьогодні все ще існує потреба вдосконалення та доопрацювання основних засад представництва та його видів. Це передусім стосується представництва на підставі закону, так як саме цей вид представництва виконує охорону функцію, надаючи представнику повноваження в діяти в інтересах осіб, які з різних підстав не можуть або втратили можливість самостійно діяти в цивільному обороті від свого імені. Саме тому соціальне значення та наслідки представництва за законом є досить відчутними сьогодні.

Звісно низка питань представництва за законом уже досліджувались такими вченими як С. Г. Керимов, О. Л. Невзгодіна, В. О. Рясенцев, Є. О. Харитонов та багатьма іншими. Разом з тим, з урахуванням європейського вектору розвитку нашої держави та лібералізації у зв'язку з цим механізму правового регулювання важливого значення набуває діяльність з переосмислення існуючих положень цивільного законодавства у цій частині та наближення до сучасних стандартів приватноправового регулювання.

Як відомо закон – це нормативно-правовий акт, що приймається в особливому порядку органом законодавчої влади або референдумом, має вищу юридичну силу і регулює найбільш важливі суспільні відносини. Важливе місце в системі цивільного законодавства займає Цивільний кодекс України [1] як галузевий кодифікований законодавчий акт, основною спрямованістю якого є